

Ekerö kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Ekerö kyrka

Ekerö församling, Birka kontrakt, Stockholms stift

Ekerö kyrka 1:1, Ekerö socken och kommun, Stockholms län, Uppland

Ekerö kyrka uppfördes vid slutet av 1100-talet, möjligen som gårdskyrka till Asknäs. Några direkta belägg för detta finns dock inte. Kyrkan hade ursprungligen formen av en typisk **romansk** kyrka med **långhus**, **kor** och troligen en smalare **absid**. Kring år 1300 revs **koret** och kyrkan förlängdes åt öster till en **gotisk salkyrka** med brett, rakt avslutat **kor**. Samtidigt uppfördes **sakristian**. Tornet restes i samband med en stor upprustning under 1400-talet. Sannolikt byggdes då även ett **vapenhus** i söder. Under 1400-talets renovering slogs invändigt valv som dekorerades med kalkmålningar.

Vid mitten av 1600-talet brann kyrkan och en större upprustning företogs på 1680-talet, på initiativ av greven Erik Lindschöld. För greven och hans efterkommande uppfördes kyrkans södra **gravkor**, medan det norra kom att användas av dennes vän, Joel Gripenstierna. Under samma renovering försågs tornet med nytt krön och inredningen förnyades. Fönstren förstora­des och **vapenhuset** revs i söder. Vid 1680-talets restaureringsarbete intog Mester Märten Hack en ledande roll.

1793–94 ändrades tornhuvan till sin nuvarande form. Invändigt genomfördes därefter restaureringar åren 1880–81, under 1930-talet efter förslag av Ragnar Östberg, samt 1951–52 under ledning av Årland Noreen.

Ekerö kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården. Kom-

munala områdesbestämmelser har antagits för området närmast kyrkan, med avsikt att bevara landskapsbild och bebyggelse. Allén som leder till Ekerö kyrka, har utpekats som vård­objekt.

HISTORIK

När socknen omnämns i de äldsta källorna kallas den omväxlande för Ekerö och Askanäs. Under medeltiden hörde Ekerö kyrka till Strängnäs stift. Sockennamnet Ekerö kommer från en älderdomlig bildning av trädnamnet ek, liksom läget på den ö, där kyrkan står.

Den ursprungliga, **romanska** kyrkan hade inget torn. Det har ansetts egendomligt att kyrkan inte försågs med något torn med tanke på dess läge vid den hårt trafikerade Mälarfjärden. Det är dock inte helt osannolikt att kyrkan hade ett försvarstorn i sitt omedelbara grannskap, på kullen sydväst om kyrkan och där klockstapeln senare fick sin plats.

Asknäs gård var under medeltiden känd som stormansgård, möjligen med anor sedan förhistorisk tid. För detta talar en storhög från slutet av järnåldern, strax sydväst om kyrkan.

Asknäs nuvarande herrgård uppfördes i samband med laga skifte omkring 1880.

I den medeltida Erikskrönikan omnämns Asknäs i samband med en händelse som utspelats 1206. I krönikan berättas att Jon Jarl blev ihjälslagen på sin gård Askanäs samma natt som

han återvänt från ett korståg bland ryssar och ingermanlänningar.

Erik Lindschöld, som bidrog till kyrkans restaurering och lät uppföra ett gravkor, byggde upp säteriet Stavsund under 1670-talet. Gården ligger på sydvästra Ekerö och var tillsammans med Ekebyhov och Kersö, ett av de mest betydande säterierna på Ekerö, under 1600-talet. Greve Erik Lindschöld var Karl XI:s främste rådgivare.

BESKRIVNING

Omgivningen

Ekerö kyrka är belägen invid Kyrkviken, på en höjd med bebyggelse kring vilken åkermarken breder ut sig. Fram till Asknäs och kyrkan leder en äppelträdsallé över åkrarna. På andra sidan åkrarna gör sig det moderna samhället påmint med yngre bebyggelse i bl a Ekerö sommarstad.

Öster om kyrkan ligger Asknäs gård, idag bebyggd med en mindre herrgårdsanläggning från 1800-talets senare hälft. Mangården är rikt dekorerad med tidstypiska lövsågerier. Herrgårdens tvåvåninga bostadshus flankeras av två flygelbyggnader.

Kyrkomiljön

Kyrkogårdens äldsta delar ligger i direkt anslutning till kyrkan, omgiven av den äldre **bogårdsmuren**. Första gången kyrkogårdsmuren omtalas är under 1630-talet, men den genomgick flertal reparationer under 1700- och 1800-talet.

1941 utvidgades kyrkogården åt norr. Den yngre delen omgärdas av en **bogårdsmur** uppförd av sprängd gråsten. Den äldre kyrkogårdens entréer mot väster och öster flankeras av

Exteriör mot norr.

putsade grindstolpar, tillkomna under 1830-talet. Vid samma tid företogs omfattande planteringar på kyrkogården av framförallt av lönn

Exteriör från norr.

Exteriör från söder.

och lind. Av dessa träd finns ännu flera bevarade och bildar en sammanhållande trädkrans. Kyrkogården utvidgades senast mot väster, och här finns även en minneslund.

Norr om kyrkogårdens yngre del finns parkeringsplatser, ekonomibygnader samt kyrkstugan. Tidigare stod en klockstapel på en kulle strax sydväst om kyrkan. Stapeln revs dock 1794 då klockorna flyttades till kyrktornet.

Kyrkobyggnaden

Ekerö kyrka är i dag en **salkyrka** med två korsarmar, eller en långsträckt korskyrka, med ett medeltida västtorn. Tornet avslutas av en yngre

Exteriör från öster.

huv. Kyrkan är huvudsakligen uppförd av natursten, förutom korsarmarna som är byggda av tegel. Kyrkans takkonstruktion över **långhuset** härrör delvis från 1600-talet och kompletterades under 1880-talet. Även **sakristians** takstolar är sekundära.

Exteriör

Kyrkans fasader är **spritputsade** och avfärgade i gulvit kulör, med slätputsade omfattningar. Kor och **långhus** genombryts av fönster som förstörades under 1600-talets renovering och utvidgades ytterligare åren 1880–81. I samband med en renovering under 1950-talet, sattes ett fön-

ter bakom altaret igen liksom norra korsarmens fönster mot norr.

Sakristians norra fönster vidgades 1732 samt 1862 och försågs med galler 1840.

Gavelröset på sakristian dekorerar av **blinderingar** i form av ett horisontellt band och ett cirkelformigt ornament.

Den nuvarande entrén i väster togs upp i samband med den stora renoveringen under 1680-talet. Då revs det medeltida **vapenhuset** och södra ingången murades igen. Under 1880-talet försågs entrén med dörrar av furu. I södra **korväggen** öppnades en dörr 1690, bekostad av grevinnan Elisabeth Cronström.

Tornet genombryts av två mindre och rundbågiga ljudluckor mot norr, öster och söder. Mot väster finns endast en ljudlucka. Ovan ljudluckorna dekorerar tornfasaden av horisontella och dekorativa band i putsen. I tornet hänger storklockan, gjuten av mästaren Jurgen Putensen 1640. Lillklockan tillverkades 1682 av Willem Keckerman.

Kyrkan eldhärjades 1647 varpå tornspiran och alla tak brann. En ny takkonstruktion uppfördes och kompletterades under 1880-talet. Efter branden ersattes det spåntäckta taket med plåttäckning. I samband med den stora renoveringen under 1680-talet försågs kyrkan med en ny huv, troligen efter ritningar av Nikodemus Tessin d y. Redan 1792 ändrades dock tornhuvuven efter Thure Wennbergs ritningar, men delar av virkeskonstruktionen från den föregående huvuven kunde återanvändas. Den ännu bevarade 1700-talshuvuven är relativt smal och långsträckt, klädd med vitmålad panel. Den genombryts av rundbågiga fönster med små konsolburna, balkongliknande utbyggnader och har en profilerad takfot. Huvuven kröns av en spira.

Interiör

Sedan en ny entré togs upp i tornet i väster och **vapenhuset** revs, fungerar tornkammaren som **vapenhus**. Under 1880-talet sattes dubbeldörrar in mellan tornkammaren och **långhuset**. Dörrarna målades gråa vid 1900-talets mitt.

Kor och **långhus** täcks av **kryssvalv** tillkomna under 1400-talets förra hälft eller mitt. Valven har ribbor av päronformad genomskärning och i de två västra valven har ribborna vidgats till kors av helstensbredd. Den breda **gördelbågen** mellan andra och tredje **travén** kan tyda på att valven slogs i två perioder. **Gördelbågen** skulle dock även kunna markera gränsen mellan **kor** och **långhuset**. Det skulle i så fall innebära ett ovanligt långt **kor** och tyda på påverkan från tiggarmunkarnas kyrkoarkitektur.

Tidigare var **kor**ets och **långhus**ets alla väggar och valv täckta med kalkmålningar. De överkalkades under 1680-talet. I samband med en renovering 1932–33 under ledning av Ragnar Östberg, togs fragmentariska delar av målningarna åter fram, andra rekonstruerades delvis av konservator Sven Dalén. De medeltida målningarna visar på viss släktskap med Albertus Pictors skola.

Interiör mot öster.

Interiör mot södra korsarmen.

Möjligtvis utförde Nikodemus Tessin d y ritningarna till korsarmarna, åtminstone medverkade han vid det norra **gravkorets** välvning. De båda **gravkoren** täcks av enkla och ribblösa **kryssvalv**, och väggar och valv är avfärgade i vit kulör. Det södra **gravkoret** pryds och domineras framförallt av tre stora **begravningsvapen**. Sedan 1990-talet är det södra **gravkoret** inrett för enskild andakt, och kallas Ingeborgskapellet. I det förvaras en gravhäll från 1100-talets slut med runristad latinsk inskrift.

1880–81 genomfördes en större renovering i kyrkan. Förutom tidigare nämnda åtgärder, försågs kyrkan med ny inredning. Från denna epok härstammar ännu altarbordet och **altarringen**

Koret i öster.

Interiör mot väster..

med svarvade **balusterdockor**. Altartavlan, som föreställer Kristus i Getsemane, målades under 1600-talets andra hälft, men renoverades hårt under 1700-talet.

Under 1880-talets renovering tillkom även predikstolen, som fick sin nuvarande plats vid 1900-talets mitt. Predikstolen, som saknar ljudtak, är gråmålad med förgyllda listverk, ramar och ornament. Timglaset inköptes 1706, men står på ett järnstativ från 1930-talet.

I **långhuset** finns bänkkvarter, tillverkade i samband med en renovering 1951–52, under ledning av Årland Noreen. Bänkarna dekorerats av enkla fyllningar, målade i gult, grått och grågrönt. Väggarna omsluts av en grågrön träpanel.

Orgelläktaren i väster fick sitt nuvarande utseende 1842 och 1932. Orgelns gråmålade fasad tillkom i samband med att läktaren byggdes om 1842. 1952 fick orgeln sin plats i norra korsarmen.

In till **sakristian** leder en spetsbågig portalomfattning. Denna ändrades under renoveringen vid 1800-talets slut men återställdes vid 1900-talets mitt. Dörren av furuplankor, klädd med järnplåtar tillkom under 1840. **Sakristian** täcks av ett **kryssvalv** med helstensribbor, slaget under 1400-talet.

Inventarier

1883 såldes kyrkans samtliga medeltida träskulpturer. En Petrus-skulptur har dock återskänkts till kyrkan som dessutom bevarar två medeltida ljusprocessionsstavar samt en järnljusstake av medeltida typ. Altartavlan flankeras av två försilvrade träskulpturer, troligen tillverkade under 1600-talet i Burchardt Prechts verkstad, efter Tessin d y:s ritningar. Skulpturerna köptes till kyrkan under 1680-talet genom greve Lindschölds försorg. Troligen hade de tidigare använts i ett s k *Castrum doloris* (sorgeläger) till prins Karl Gustavs begravning 1687 i Riddarholmskyrkan. På vardera sidan om skulpturerna står kyrkans två nummertavlor i förgyllda ramar med överstycke och girlander i nedre kanten. Nummertavlorna skänktes till kyrkan 1790. Kyrkorummet bevarar även ett **votivskepp**.

I **koret** står dopfunten av kalksten. Dess mellandel härrör från 1150–1199 medan överdelen och foten höggs 1955. Dopfatet av driven och **punsad** mässing tillverkades 1651. I fatets mittfält framställs Evas skapelse. Dopskålen från 1600-talet, är utförd i tenn.

1840 stals allt silver från kyrkan. En del återbördades senare, men i delvis skadat skick. Kalken av silver med tillhörande **paten** utfördes under 1830-talet. Även oblatasken härrör från 1800-talet. Kyrkan har haft ett rikt bestånd av textilier, men ett större antal såldes till Statens historiska museum 1883. Till de textilier som kyrkan ännu har i sin ägo, hör bland annat en **mässhake** av röd silkessammet, skänkt 1726 samt en **mässhake** av svart sammet, dekorerad av ett kors och en strålkran, skänkt 1780. Kyrkan äger även en kollektihåv av vit sidendamast med guld- och silverbroderier, tillverkad under 1600-talet.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Den äppelträdsallé som leder fram till kyrkan och Asknäs gård ger ett pastoralt intryck och ramar in kulturmiljön på ett värdefullt sätt. Allén är kulturskyddad.

Exteriört karaktäriseras Ekerö kyrka främst av den medeltida formen, men även av den utbyggnad som företogs under 1600-talet och som gav kyrkan dess korsformiga plan. Vid samma renovering revs det medeltida **vapenhuset** och kyrkan försågs med en ny entré genom tornrummet i väster. Den korsformiga planen, men även **lanterninen** från 1700-talet ger kyrkan en viss karaktär av **nyklassicism**.

Interiört präglas kyrkan främst av den medeltida formen, liksom de fragmentariskt bevarade, medeltida målningarna. De utbyggda korsarmarna upplevs som relativt avskalade med de enkla och ribblösa valven, avfärgade i vitt, utan dekor. De rikt dekorerade vapensköldarna minner om 1600-talet och den adel som då bekostade kyrkans utbyggnad och upprustning.

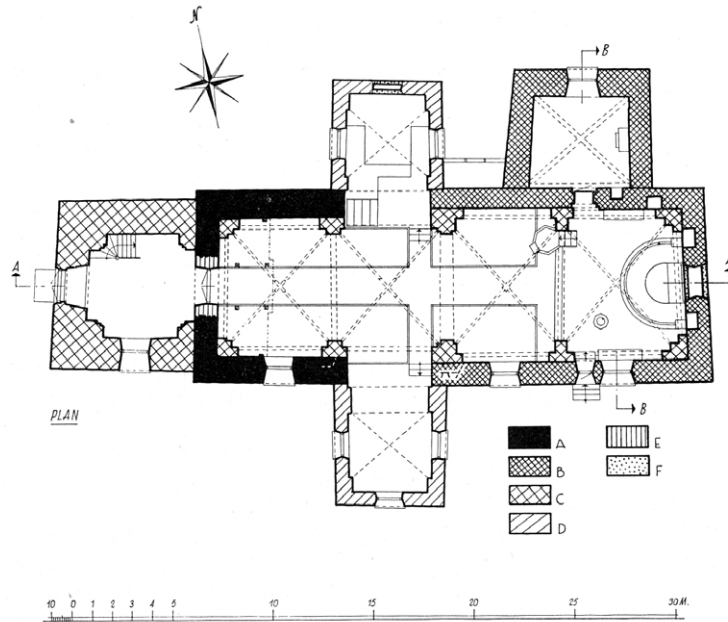
Även om man under senare restaureringar, framförallt under 1930-talet och 1950-talet, försökt avlägsna den karaktär interiören gavs under 1880-talet, ger 1800-talets restaurering fortfarande en tydlig prägel åt kyrkorummet. Till detta bidrar främst altaret och predikstolen, men även orgelläktaren och orgelfasaden. Även om bänkarna tillkommit under 1950-talet, skapar strukturen en sammanhållen interiör.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

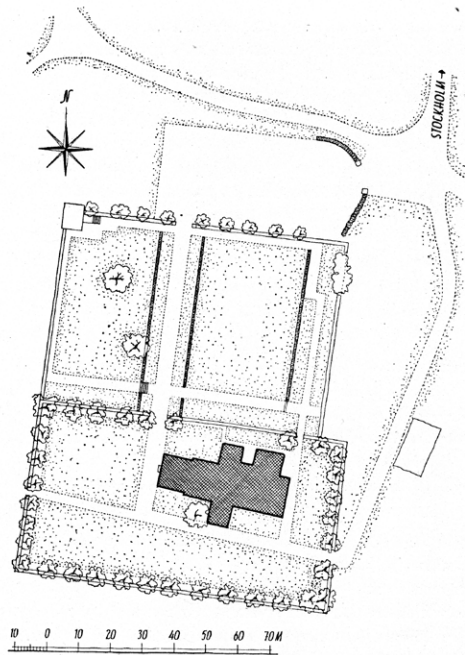
- medeltida murverk, valv och kalkmålningar
- kyrkorummets inredning från 1800-talet
- inventarier från **stormaktstiden**.

ORIENTERINGSPLANER

Plan av kyrkan mot norr. Uppmätning av John Söderberg 1950, kompletterad 1953. Sveriges kyrkor

Kyrkogårdsplan. Uppmätning av John Söderberg 1950. Sveriges kyrkor.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
1100-talets andra hälft	Kyrkans äldsta delar uppförs; långhusväggarna fram t o m korsarmarna.	Curman 1954
1200–1230	Krucifix tillverkas.	dito
1200-talets slut	Långhusets östra del, koret och sakristian uppförs.	dito
1400-talet	Tornet, sakristians valv samt valven i kor och långhus uppförs. Tegelmurverket kring sakristieportalen vitmenas och förses med dekorativa målningar. Altarskåpet av okänd konstnär kommer till.	dito
Omkring 1500	Triumfkrucifix tillverkas.	dito
1637	Östra stigluckan uppförs. Bogårdsmuren omtalas för första gången.	dito
1647	Västra stigluckan uppförs. Kyrkans tornspira samt tak brinner. Därefter tillverkas en ny takkonstruktion. Delar av inredningen skadas.	dito
1649	Interiörens rappning omtalas för första gången.	dito
1650-tal	Ny huv uppförs på tornet.	dito
1680-tal	Omfattande renovering av kyrkan. Kyrkan förses med korsarmar, varav den södra korsarmen utgör gravkor för Erik Lindschöld. Alla fönster förstoras. Nya inredningsdetaljer. Arbetena klara 1687, då altartavlan sätts på plats. Ingången i väster genom tornkammaren tas upp. Den ursprungliga ingången i söder sätts igen. Tornet förses med en ny huv, möjligen ritad av Tessin d y. Medeltida målningar kalkas över.	dito
1685	Kyrkan får sin första orgel.	dito
1686	Västra ingången förstoras och görs till kyrkans huvudportal.	dito
1687	Kyrkan förses med golv av ölandskalksten.	dito
1689	Stigluckorna byggs om. Fönstret bakom altaret sätts igen på insidan.	dito
1694	Korsarmarna välvs.	dito
1690	Öppning för dörr i korets sydmur tas upp.	dito
1732	Sakristians fönster åt norr vidgas.	dito
1760-tal	Kyrkans tak täcks med järnplåt. Tidigare täckt med spån.	dito

År	Händelse	Källa
1775	Interiören putsas om.	Curman 1954
1776–77	Fönster repareras.	dito
1790	Kyrkan förses med nya nummertavlor.	dito
1793–94	Ny tornhuv efter ritningar av Thure Wennberg.	dito
1829	En kakelugn uppförs i sakristian.	dito
1836	Grindarna tillkommer vid gamla kyrkogårdens östra och västra del. Tillverkades av smeden Jonas Jonsson. Omfattande trädplanteringar på kyrkogården.	dito
1840	Fönster åt norr förses med järngaller.	dito
1842	Orgelläktaren omgestaltas.	dito
1862	Sakristians fönster åt norr vidgas.	dito
1881	Fönster repareras. Järnkarmar sätts in. Fönstret bakom altaret öppnas och förstoras. Mellan tornkammaren (nuvarande vapenhuset) och långhuset insätts dubbeldörrar målade med ekimitation. Ny dörr till den södra koretrén som dessutom förses med trappsteg av cement. Tornkammarens och korets golv beläggs med kalksten. Inredningen omdanas med nytt altarbord och altarring, öppna bänkar, nummertavlor och ny predikstol.	dito
1883	Altarskåpet restaureras.	dito
1918	Dopställ av trä tillverkas.	dito
1926	Kyrkan förses med elektrisk värmeanordning.	dito
1932	Restaurering efter förslag av Ragnar Östberg. Kalkmålningar tas fram, altaranordningen restaureras och vissa lösa inventarier konserveras av konservator Sven Dalén. Orgelläktaren få sitt nuvarande utseende. Östra fönstret som togs upp 1881 sätts igen.	
1941	Kyrkogården utvidgas åt norr.	dito
1951–52	Restaurering under ledning av arkitekt Årland Noreen. Orgeln flyttas till norra korsarmen, korsarmarnas golv läggs om, predikstolen flyttas något åt öster och slutna bänkar sätts in. Korets östra fönster muras igen liksom norra korsarmens fönster mot norr. De ekimiterade dubbeldörrarna mellan långhuset och tornkammaren målas gråa. Kordörrrens trappsteg av cement byts åter ut till huggen sten.	

År	Händelse	Källa
1951–52 (forts.)	Portalomfattningen återställs till utseendet före 1880-års restaurering. Korgolvet höjs och korsarmarnas golv byggs om. Orgeln flyttas till norra korsarmen och byggs om av Åkerman & Lund. Fasaden från 1842 bevaras dock.	Curman 1954
1952	Interiören kalkas om. Altarbordet från 1881 görs om.	dito
1953	Taket får ny plåtbeklädnad. ”Församlingsstuga” uppförs.	Curman 1954 ATA
1955	Komplettering av den medeltida dopfunten.	dito
1956	Omputsning av fasaderna. Ommålning av träpartier på kyrkans torn.	dito
1958–60	Förrådsbyggnad och bårhus uppförs efter ritningar av S Klaséns.	dito
1965	Materialskåp inreds i vapenhuset.	dito
1971	Yttre renovering. Putsarbeten. Reparation av kyrkans tornspira. Ny elektrisk belysning.	dito
1975	Invändig renovering. Rengöring och målning av väggar och valv.	dito
1976	Första bänkraden tas bort.	dito
1977	Konservering av inventarier.	dito
1986	Utvidgning av kyrkogården åt väster.	dito
1991	Inre restaurering. Konserveringsarbeten av vissa inventarier.	dito
1992	Inredning av södra korsarmen för enskild andakt, ”Ingeborgskoret”. Ingeborgsstenen placeras i koret.	dito
1994	Omläggning av plåttak på kyrkan. Visst förstärkningsarbete av takstolarna. Konservering och restaurering av begravningsvapen.	dito
2000	Översyn av textiltillförvaring.	dito

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet

SLM Stockholms läns museum arkivet

Ahlstrand, J T, *Arkitekturtermer*, Lund 1976

Bratt, P, *Mälardöarna*. Kulturhistoriska miljöer,
Stockholm 1988

Bonnier, A C, *Kyrkorna berättar*, Uppsala 1987

Boethius, U, *Uägvisare till kyrkorna i Stock-
holms län*, Uddevalla 1980

Calissendorff, K, *Ortnamn i Uppland*, Stock-
holm 1986

Curman, S, Roosval, J, *Sveriges kyrkor*, Fären-
tuna härad, västra delen, Stockholm 1954

Ekerö pastorat, Kyrkoantikvariska utskottet

Nilsson, C, *Kyrkguiden. Uägledning till kyrkor-
na i Stockholms stift*, Stockholm 2001

*Kulturminnesvårdens riksintressen i Stockholms
län*. Länsstyrelsen i Stockholms län 1997

TEXT: NISS MARIA LEGARS 2005

FOTO: ANNA ULFSTRAND, STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM 2004,

ELISABETH BOOGH, STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM 2006